

Ірина Гоштанар

(Херсон)

ВЛАСНА НАЗВА У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

У статті розглянуто німецькі фразеологізми з національно-маркованим компонентом – власною назвою. Проаналізовано структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з антропонімічним компонентом.

Ключові слова: власна назва, фразеологічна одиниця, антропонім, апелятивація, експресивність.

The article is devoted to German phraseologisms with national-labeled component which is the proper name. The author analyzes structural and semantic peculiarities of phraseological units with anthroponymical component.

Key words: proper name, phraseological unit, anthroponym, appellativation, expressivity

На сучасному етапі дослідження фразеологічних одиниць у центрі уваги знаходиться вивчення відображення специфіки національного менталітету. Вивчення фразеологічних одиниць (ФО) з національно-маркованим компонентом – власною назвою (ВН) дає змогу, з одного боку, простежити особливості закріплення в мові національно-культурних реалій, а з іншого, – зробити узагальнення теоретичного характеру стосовно окремих ще не до кінця з'ясованих проблем фразеології та ономастики.

Проблема семантики ВН, визначення їх значення належить до основних і дискусійних питань сучасних ономастичних досліджень. Незважаючи на те, що проблемі семантичного статусу ВН, значення та ролі ВН як компонента ФО присвячено чимало наукових праць (М. Ф. Алефіренко, В. М. Білоноженко, Є. В. Верещагін, Д. О. Добровольський, В. М. Кам'янець, А. М. Кравчук, О. Ф. Кудіна, Н. С. Лалаян, Д. Г. Мальцева, О. О. Павлишинець, А. Д. Райхштейн, Л. І. Степанова, В. М. Телія, Ч. Фельдеш, Ю. А. Фірсова, Н. П. Щербань та ін.), питання про структурно-семантичну та функціональну систематику ФО з ономастичним компонентом досі залишаються до кінця не з'ясованими.

Основними образними чинниками, що сприяють семантичному перетворенню онімів у складі ФО, є асоціації за подібністю (метафоричне перенесення) та асоціації за суміжністю (метонімічне перенесення). Здатність онімів розвивати конотативні співзначення апелятивного характеру свідчить про безперервну еволюцію, притаманну одиницям мови і мовній системі загалом. Таким чином, семантична трансформація, що відбувається з власними назвами у складі ФО, призводить до їх символізації. Оніми перестають бути вираженням абсолютної одиничності і наближаються у своєму значенні до апелятивів. Ономастичний компонент, який має значеннєві характеристики та в цілому зумовлює мотивацію значення елемента ФО, не лише забезпечує експресивність ФО, а й безпосередньо впливає на фразеологічну семантику.

У німецькій ономастичній фразеології найчисленнішу групу утворюють ФО з антропонімічним (особові імена, прізвища та прізвиська) компонентом. Найбільш поширеними є народні (*Fritz, Hans, Heinrich, Jakob, Michel, Moritz*), біблійні (*Adam, Daniel, Esau, Eva, Judas, Methusalem, Paulus, Pilatus, Thomas*) та античні (*Amor, Apollo, Argus, Augias, Bacchus, Herkules*) чоловічі імена: *für den alten Fritzen sein* – “даремно, марно”, *j-n Moritz lehren* – “вказувати, повчати”, *eine Tochter Evas* – “марнослава жінка”, *wie Daniel*

in der Löwengrube sein – “відчувати себе безпорадно“, *bei Adam und Eva anfangen* – “починати здалеку“, *schön wie Apollo* – “дуже гарний“, *stark wie ein Herkules* – “сильна людина“ [2, с. 222, 494, 186].

Основний фонд власних імен німецької, як і кожної іншої мови, формувався протягом багатьох віків. Імена та форми відображають епоху і стан суспільства на певному етапі його розвитку. У стародавні часи ім'я, яке давалось людині, підкреслювало якусь певну властивість, яка була притаманна саме цій людині. Ця особливість характерна і для стародавніх німецьких власних імен. Мовною практикою закріплюється соціальна вартість певних антропонімних назв, у ФО відображена давня соціальна диференціація ВН, яка мотивує семантику ФО. Так, у німецькій мові високу частотність вживання мають імена багатьох прусських кайзерів *Friedrich, Heinrich, Wilhelm*. Частотність вживання цих імен зумовила їх перехід до складу усталених зворотів: *seinen Friedrich Wilhelm darunter setzen* – “поставити свій підпис“, *den dicken Wilhelm spielen* – “задирати носа“, *ein sanfter Heinrich* – “скромна людина“, *den müden Heinrich spielen / auf müden Heinrich machen* – “прикидатися” [2, с. 805, 320].

Сьогодні ім'я *Heinrich* вживається також як складова частина ФО на позначення різного роду речей домашнього вжитку, їжі тощо: *der safte Heinrich* – “солодкий лікер“, *stolzer Heinrich* – “рисова каша“, *blauer Heinrich* – “перлова каша“, *der grüne Heinrich* – “поліцейський автомобіль“, *langer Heinrich* – “викрутка” [4, с. 102].

До факторів, що сприяють процесам утворенню ФО на основі ВН належать: історичний та літературний, фонетичний, фактор довільної номінації, а також частотність вживання оніма. У семантичній структурі іменників з антропонімичними морфемами присутні елементи експресивно-емоційної оцінки особи (іронія, зневага, фамільярність), тому вони вживаються переважно у розмовно-побутовому стилі. Крім того, здебільшого переважає негативна апелятивація: вади характеру людини викликають сильну негативну оцінку, що відбивається на метафоричних переносах, асоціативних ознаках, покладених в основу відповідних ФО, які в цілому мають сварливий зміст: *Hans Taps* – “незграба“, *ein doofer Heini / ein dummer Peter* – “дурень“, *ein langweiliger Peter* – “зануда“, *frech wie Oskar sein* – “нахаба” [2, с. 310, 532].

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що ФО німецької мови з антропонімами мають різне структурне поєднання ВН з іншими компонентами. До основних моделей належать наступні:

1) Іменний тип: *der alte Adam* – “старі звички” / “ветхий Адам”, *ungläubiger Thomas* – “Хома невірний”, *der getreue Eckart* – “вірний товариш”, *der wahre Jakob* – “достойна людина”, *Krethi und Plethi* – “усі люди”.

2) Дієслівний тип словосполучень: *den alten Adam ausziehen (ablegen, abstreifen, austreiben)* – “позбутися застарілих звичок”, *den dicken Wilhelm machen* – “задирати носа“, *den alten Fritzen besuchen / sich bei Friedrich dem Großen melden* – “померти“, *j-m den Schwarzen Peter zuschieben* – “звалити провину“, *den stammen Max spielen* – “хвалитися“, *den Augiasstall reinigen* – “усувати щось неприємне”, *dem Bacchus huldigen* – “багато випивати”.

3) Прості розповідні речення: *Jeder Hans findet seine Grete* – “Кожен знаходить собі пару”. *Es ist mir Hans wie Heine* – “Мені однаково“. *Du bist mein treuer Eckart* – “Мій вірний друже“.

4) Окличні та запитальні речення: *“Du bist mir der wahre Jakob!“* – *“Was ist es denn für ein August?“* – *“Ein rechter dummer Jan, der deutsche Michel!“* – “Справжній бовдур“. *“Hanneman, geh du voran!“* – “Починай“.

5) Складнопідрядні речення: *Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr* – “Що не вивчив замолоду, не вивчиш ніколи“. *Er weiß, wo Barthel Most holt* – “Він знає, як діяти“. *Als der Alte Fritz noch Gefreiter war/noch Fahnenjunker war/noch (mit der Schippe) im Sand spielte* – “дуже давно“.

Однією з актуальних проблем фразеологічної номінації є встановлення регулярних процесів розширення номінаційних засобів мов. Фразеологічна деривація викликає підвищений інтерес при функціональному підході до мови як мовленнєвої діяльності. На жаль, не завжди вдається встановити джерела походження стійких словесних комплексів. Так, ФО *“erschossen wie Robert Blum“* виникла приблизно у 1900 році після смерті відомого німецького депутата Роберта Блума (1807 – 1848). З початком революції політик Блум завдяки своїй розсудливості та ораторському таланту став лідером саксонських демократів і представником поглядів лівих сил на Франкфуртських Національних зборах. У Відні він був застрелений під час придушення вуличних безладів: відповідно до імператорського наказу за військовим правом було скасовано недоторканість депутатів від 9 листопада 1848. Хвиля невдоволення накрила усю Німеччину. Довгий час Роберт Блум вважався “мучеником демократичної свободи”. Але вже на рубежі століть обставини його смерті були майже забуті, тому до вже знайомого виразу *“erschossen“* додали зовсім нешанобливе *“wie Robert Blum“* [1, с.70].

Значення іншої ФО *“Deutscher Michel“* неодноразово змінювалося. Вперше цей вираз з’явився у 1541 році у німецького історика С. Франка: *“Ein rechter dummer Jan, der deutsche Michel“*. У середині XVII століття вираз *“Teutscher Michel“* вживали по відношенню то до сміливої, то до млявої людини. Згодом ФО *“Der Deutsche Michel“* стає уособленням справжнього німця, якому характерні повільність у діях, сонливість та добродушна нерозсудливість: *der deutsche Michel* – “Німецький Міхель” (вживається стосовно національно-обмеженого відсталого німецького бюргера), *der Taube Michel* – “глуха тетеря“, *Vetter Michel* – “обиватель“ [2, с. 487].

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що фразеологізми з ономастичним компонентом, окрім номінативної функції, виконують також й кумулятивну функцію: вони є носіями національного колориту, передають певний національно-культурний досвід. Перспективним визнаємо порівняльний аналіз німецьких та українських фразеологізмів з ономастичним компонентом, розгляд функціональних особливостей фразеологізмів з ономастичним компонентом у текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисенко С. Н. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови / С. Н. Денисенко. – Вінниця, НОВА КНИГА, 2005. – 288 с.
2. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten: Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. – Band 11. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1992. – 864 s.
3. Duden. Redensarten. Herkunft und Bedeutung / R. Köster. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, Duden-verl., 1999. – 256 s.
4. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1982. – 250 s.